

SOCIALIS- TISKE ØKONOMER OG KEYNES

Af Lars Andersen

I denne artikel stilles der spørgsmålstegn ved den opfattelse, at en række yngre danske socialistiske økonomer i 1930'erne og 1940'erne tilegnede sig John Maynard Keynes' økonomiske teorier. Historikere har hævdet, at dette fik stor betydning for Socialdemokratiets efterkrigsprogram, *Fremtidens Danmark*. Påstanden i denne artikel er, at økonomer som William Beveridge og Gunnar Myrdal spillede en større rolle end Keynes. Samtidig nærmer artiklen sig en forklaring på, hvorfor en 'keynesiansk tolkning' har været så udbredt.

Det har siden midten af 1970'erne været en udbredt opfattelse, at den økonomiske krise i 1930'erne efterlod Socialdemokratiet i et strategisk og teoretisk tomrum, og at en række yngre økonomer fik øjnene op for John Maynard Keynes' ideer om en efterspørgselsstimulerende finanspolitik. Det ambitiøse program, *Fremtidens Danmark*, som Socialdemokratiet vedtog på kongressen i august 1945 som partiets langsigtede politik, opfattes i denne tradition som et afgørende vendepunkt.¹

Jeg tager udgangspunkt i to fremsatte påstande, der relaterer sig til denne diskussion.² For det første Morten Things gennemgang af de såkaldte 'Brunnsvik-møder', der afholdtes fra 1936 til 1948 med deltagelse af en lang række socialistiske økonomer og ledende fagforeningsfolk fra Norge, Sverige og Danmark. De økonomer, der deltog i disse møder fra dansk side, var overvejende organiseret i studiekredsen *Socialistiske Økonomers Forening*, der oprettedes i 1933 som en blandt flere socialistiske faggrupper i 1930erne. Blandt disse økonomer var marxisterne Mogens Boserup, Ester Boserup, Erik Ib Schmidt, Jørgen S. Dich og Henning Friis, men også socialdemokratiske økonomer som Erhard Jakobsen, Ivar Nørgaard, Viggo Kampmann og Jens Otto Krag deltog. Flere af disse folk blev senere tilknyttet det såkaldte socialiseringsudvalg, der i efteråret 1944 påbegyndte det arbejde, der førte til *Fremtidens Danmark*.³ Morten Thing mener at Brunnsvik-møderne markerer disse økonomers tilegnelse af en ny økonomisk teori, herunder især Keynes, og at mødeaktiviteten fik betydning for udarbejdelsen af *Fremtiden Danmark*, idet der var tale om "[...] *Jen fælles reception af Keynes, den svenske skole og et nyt politikparadigme, hvor de forskellige politikker integreres i en ny profylaktisk social- og arbejdsmarkedspolitik, velfærdsstaten*".⁴ Der skabes en sammenhæng mellem Brunnsvik-møder, Keynes og *Fremtidens Danmark*. En årsagssammenhæng, som jeg vil vise er tvivlsom, når det gælder Keynes. Det interessante

ved Brunnsvik-møderne var først og fremmest noget helt andet.

Den anden og nært beslægtede påstand står Niels Wium Olesen for. I en gennemgang af arkivmaterialet fra socialiseringsudvalgets arbejde, argumenterer han for, at de socialiseringsforslag, som kommissoriet oprindeligt lød på, under udvalgsarbejdet bevægede sig mere i retning af en form for moderne konjunkturpolitik, hvilket åbenbarede et brud i Socialdemokratiets økonomisk-politiske tænkning. Hans konklusion er, at Jens Otto Krag, i sin egenskab af nationaløkonomisk sekretær for udvalget, var hovedansvarlig for, at *Fremtidens Danmark* kom til at stå som katalysator for Socialdemokratiets tilegnelse af keynesianismen.⁵

Nu kunne man sige, at det er et detaljspørgsmål om Keynes spiller en rolle. Det er imidlertid et problem, når opfattelser som ovenstående bliver en form for referenceramme i videre forskning. Vel at mærke så det fritager forskere for selv at gå til kilderne. Ideen om keynesianismens gennemslag i Socialdemokratiet i 1940'erne lader til at være så bekvem og umiddelbar logisk, at få bekymrer sig om rigtigheden. For mig at se handler det om en form for 'sejrherrernes historieskrivning', når inspirationen fra Keynes, som i 1950'erne og frem bliver tydelig, skrives bagud i tiden. Politologen Nils Bredsdorff er en af de få, der forsøger at gøre op med 'den keynesianske revolution' i den økonomiske tænkning omkring Socialdemokratiet i 1940'erne. Han angiver som forklaring på dens besnærende kraft:

"Der er fri bane for syntetiserende og teoriproducerende artikler om diskursudvikling, velfærdsstat og borgerliggørelse. Den socialdemokratiske reformismes udviklingsproces – den helt afgørende politiske diskurskamp i dette århundrede – betragtes fra resultatets standpunkt, hvor alt tager sig ud som politiske planer, projekter og kup".⁶

Bredsdorff argumenterer for, at keynesianismen først i 1950'erne træder frem som den vi-

denskabelige legitimation af den økonomiske politik, mens Keynes ikke kan gøres til en særlig betydelig del af udviklingen op gennem 1940'erne. Der er tale om en 'tilbageprojicering', der slører selve det tvetydige i det reformistiske socialdemokratiske projekt, hvor socialdemokraterne i forholdet til kapitalismen ikke var klar til Keynes' liberale standpunkt.

De synspunkter, der fremsættes i det følgende er hovedsageligt baseret på kildestudier. Dels af materiale om Brunnsvik-møderne i Erik Ib Schmidts privatarkiv i Rigsarkivet, Mogens Boserups arkiv på det Kongelige Bibliotek og Jens Otto Krags arkiv på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, og dels af læsning af økonomisk-teoretisk litteratur i forbindelse med formuleringerne i *Fremtidens Danmark*, samt Socialiseringsudvalgets materiale i Jens Otto Krags arkiv.⁷ Men først et rids af hovedpunkterne i Keynes, Myrdals og Beveridges økonomiske tænkning.

Krisen i 30'erne og den finanspolitiske nyorientering

Den økonomiske krise i 1930'erne var stærkt medvirkende til et brud med den klassiske økonomiske teori. Tiltroen til en selvvirkende økonomi, der forventedes at stabilisere sig selv uden statslig indblanding, dalede. Den klassiske teoris to krav til den økonomiske politik – lav statsgæld og balance på statsbudgettet år for år – blev et snærende bånd for en løsning af arbejdsløshedsproblemet. Niels-Henrik Topp har, i en disputats om den finanspolitiske tænkning i perioden 1930-45, benyttet opgøret med disse to kriterier til at identificere det teoretiske nybrud. Han skelner på baggrund heraf overordnet mellem en myrdalsk og en keynesiansk finanspolitik. Den konjunkturudlignende, myrdalske finanspolitik erkender behovet for ekspansiv finanspolitik på kort sigt, men i et langsigtet perspektiv lægges der ikke op til et endeligt brud med balancefilosofien. Den funktionelle eller keynesianske finanspolitik er mere radikal. Om finanspolitikken fører til underskud på statens finanser og voksende statsgæld er nærmest

*Fremtidens Danmark – Socialdemokratiets partiprogram fra 1945 – lå i forlængelse af såvel engelske som svenske planøkonomiske tanker. Her er det økonomen William Beveridge, der med Beveridge-rapporten fra 1942 (med originaltitlen *Social Insurance and Allied Services*) og bogen *Full employment in a free society* fra 1944, søger at formulere en engelsk politik til efterkrigstiden.*

underordnet. Finanspolitikken skal udelukkende vurderes på effekterne på samfundøkonomien.⁸

Den konjunkturudlignende finanspolitik

Den svenske økonom Gunnar Myrdal publicerede i 1933, i forbindelse med den underskudsbudgetterede finanslov, det svenske socialdemokrati fremlagde i 1932-33, bogen *Konjunktur och offentlig hushållning*, hvor han undersøger finanspolitikens efterspørgselsmæssige virkninger. Det har indtil da været god latin at udvise sparsommelighed på statsbudgettet af hensyn til faldende indtægter og stigende udgifter under en økonomisk krise. Denne sparsommelighed vil dog blot forværre krisen, siger Myrdal. I stedet skal staten skabe en modkonjunktur, i form af offentlige arbejder. Selve efterspørgselsstigningen har den effekt på det private erhvervsliv, at en af krisens væsentligste årsager, rentabilitetsudsigterne, forbedres, og der vil komme gang også i private investeringer. Det vil sige, at offentlige arbejder påvirker investeringsefterspørgslen. Det er for Myrdal indlysende,

”[...] att en ökning av de offentliga arbetena medför en förbättring av det ekonomiska läget för den enskilda företagsverksamheten inom landet, i det att produktions- och konsumtionsvolymen direkt och indirekt bringas att stiga”.⁹

En begrænsning for en sådan politik, er det hidtige princip om sparsommelighed og balance på budgettet år for år. Det sidstnævnte er et vilkårligt princip. Der er ikke noget logisk i vejen for, at det kan udvides til at gælde en længere periode, uden at man egentlig ændrer filosofien bag det. Derudover viser han de konjunkturpolitiske gevinster, at det i det lange løb er billigere for staten i krisetid at iværksætte arbejder, der under alle omstændigheder skal laves, og at de efterspørgselsmæssige gevinster udvider statens indtægtsgrundlag. Programmet for den ekspansive finanspolitik i 1930'erne finder et meget klart

udtryk i denne bog fra Myrdal, og tilsvarende året efter i et af hans hovedværker, *Finanspolitikens økonomiska verkningar*. Nogle år senere, i en artikel fra 1939 præciserer han igen de finanspolitiske synspunkter ganske klart. Det handler om at

“tillade underskudsbudgettering under depressioner mod at sikre tilsvarende overskud i gode år [oversat, la]”.¹⁰

En forudsætning for denne politiks succes er dog stadig, som allerede fremgik i 1933, at den virker troværdig, hvilket ses af at Myrdal hele tiden understreger balancering på lang sigt. Kun for en periode kan staten således bruge flere penge end den tjener.

Opgøret med klassisk ligevægtsteori.

Keynes ville med bogen *The General Theory of Employment, Interest and Money* fra 1936 forklare, hvorfor økonomien kan befinde sig i en ligevægt med arbejdsløshed. En situation, der ikke skulle kunne være permanent ifølge klassisk teori. Keynes angreb klassikerne for ikke at regne med efterspørgslen som en selvstændig faktor i økonomien. Keynes opfattede den samlede aggregerede efterspørgsel, den effektive efterspørgsel, som bestemmende for beskæftigelsesniveau.

Den effektive efterspørgsel består af to dele, 'propensity to consume' og 'the inducement to invest'. Oversat til forbrugstilbøjelighed og investeringsefterspørgsel. Ideen er, at arbejdsløsheden skyldes, at den effektive efterspørgsel ikke modsvarer den samlede indkomst i samfundet. Forklaringen er her for det første, at den samlede forbrugstilbøjelighed, forstået som andel af indtægt, der forbruges, falder med stigende indtægt, hvilket Keynes opfatter som en psykologisk lov.¹¹ Resten af indkomsten opspares. I forlængelse af dette følger den anden forklaring, der handler om faldet i investeringer. Her spiller renten en rolle. Ifølge klassisk teori burde stigende opsparing få renten til at falde og investeringsefter-

spørgslen til at stige. Keynes siger derimod, at det er selve bevægelserne i produktion og indkomstdannelse, der er ligevægtsskabende og ikke renten. Men det sker ikke nødvendigvis med fuld beskæftigelse. Der kan eksistere mange ligevægte med forskellige beskæftigelsesgrader. Når der opspares mere end der investeres, så er det den såkaldte 'rentierklasse', der nyder gavn af det gennem spekulation i værdipapirer, obligationer mv. Her spiller kapitalens grænseeffektivitet, forstået som forventet profit af investeringer, en rolle.¹² Den vil være lav, når renten er høj.

Men på grund af spekulationsmotivet på pengemarkedet vil den stigende efterspørgsel efter obligationer og værdipapirers rentesænkende effekt blive udlignet af et tilsvarende udbud af pengekapital, der tilbageholdes i spekulations-øjemed i forventning om fremtidig rentestigning.¹³ Renten falder ikke, og stigende opsparing vil ikke forstyrre ligevægten på pengemarkedet.

Renten bestemmes således i en finansiel sektor i økonomien. Dette forhindrer renten i at falde, hvilket forhindrer de nødvendige investeringer. Investeringsefterspørgslen vil falde og samtidig hermed vil den samlede 'effektive' efterspørgsel falde. Arbejdsløsheden opstår, fordi beslutninger om opsparing og investering ikke nødvendigvis foretages af de samme mennesker af de samme årsager. Det var derfor rentierklassen Keynes var ude efter, og han efterlyste "medlidenhedsdrabet" på rentieren.¹⁴

I det afsluttende kapitel i bogen beskæftiger Keynes sig med de samfundsmæssige aspekter af sin teori, og han skriver, at det eksisterende system har to svagheder; arbejdsløsheden og den ulige indkomstfordeling. Det er de to mål den økonomiske politik skal rettes mod. Det er logisk, at hvis indkomsterne udlignes, så stiger den samlede forbrugstilbøjelighed, uden at den samlede nationalindtægt behøver stige, netop på grund af forbrugstilbøjelighedens fald med stigende indtægt. Keynes foreslår derfor følgende indgreb i økonomien. Staten skal påvirke forbrugstilbøjeligheden gennem beskatning og

endvidere 'socialisere' investeringerne gennem rentefastsættelse. Dog fortsætter han:

"[...] Men udover dette er der ingen åbenbar grund til et system af statsocialisme, som vil omfatte størstedelen af det økonomiske liv i samfundet [oversat, la]".¹⁵

Det er efter min mening vigtigt at understrege, at Keynes ikke taler om planøkonomi eller socialisme. De indgreb han foreslår, kalder han selv moderate og konservative. Der er ikke tale om, at den økonomiske politik skal følge bestemte fælles mål, ud over beskæftigelsen:

"Det er i bestemmelsen af omfanget, ikke retningen, af den egentlige beskæftigelse at det eksisterende system er brudt sammen [oversat, la]".¹⁶

Dette i forskningen ret oversete citat viser, at Keynes ikke var for de indgreb, der ændrer den økonomiske struktur i samfundet.

Kampen mod de sociale onder

Den engelske socialøkonom og leder af 'London School of Economics', William Beveridge offentliggjorde i 1944 betænkningen *Full Employment in a free Society*. I det følgende er det et sammendrag af bogen, som Beveridge udgav i efteråret 1944, der påkalder sig interesse.¹⁷

Det overordnede i betænkningen er dens påstand om, at det er muligt at nå den fulde beskæftigelse, hvis staten påtager sig ansvaret for beskæftigelsen. Rundet af krigen, som betænkningen tydeligt er, er det gennemgående tema, at krig og elendighed skyldes dårlige levevilkår for befolkningen, herunder især arbejdsløshed. Statens allervigtigste mål er at opretholde tilstrækkelig efterspørgsel efter arbejdskraft gennem en tilstrækkelig udgiftsstrøm. Arbejdsløsheden skyldes netop, at samfundet ikke bruger penge nok. Beveridge foreslår derfor en ny budgetpolitik, en ny finanspolitik. Det følgende længere uddrag bringes, idet det ganske præcist udtrykker, hvordan staten skal agere:

”Hvad er det væsentlige ved denne nye Budgetpolitik, som er nødvendig for fuld Beskæftigelse? Det er for det første, at Budgettet i Ordets videste Betydning bliver et nationalt Budget, der er bestemt til at skulle indvirke paa og lede den økonomiske Virksomhed i hele Nationen og ikke blot til at opkræve Skatter til Fordel for Centralstyrets særlige Opgaver. For det andet er det det, at Budgettet ikke udformes med Henblik paa Pengene, men med Henblik paa den forhaandenværende Arbejdskraft, hvorved det altsaa, som Mr. Bevin siger, bliver et Menneskebudget [...] Heraf følger, at Ministeren for Landets Pengevæsen hvert Aar maa træffe én altoverskyggende Afgørelse: efter at have skønnet over, hvor meget de private Borgere under Forudsætning af fuld Beskæftigelse og den foreslaaede Beskatning kan forventes at give ud til Forbrug og private Investeringer, maa han for det paagældende Aar foreslaa offentlige Udgifter, som er i Stand til i Forening med de skønnede Privatudgifter at beskæftige Landets fulde Arbejdskraft, det vil sige tilstrækkeligt til at lade den forudsatte fulde Beskæftigelse indtræde i Virkeligheden“.¹⁸

De finanspolitiske overvejelser i dette budget gør meget klart op med det klassiske fundament, især at budgettet skulle balancere. Finanspolitikken skal vurderes i forhold til effekten på det samlede økonomiske aktivitetsniveau, og de sociale og beskæftigelsesmæssige mål man sætter. Beveridge kalder selv sin model for planøkonomi. Den planlægning for den fulde beskæftigelse, Beveridge taler om, går betydeligt længere end Keynes' stimulering af den effektive efterspørgsel. Produktionen skal ganske enkelt gives en bestemt retning:

”Det drejer sig her om at udforme og virkeliggøre et saadant Langtidsprogram for en dirigeret Pengestrøm, der er ledet af sociale Hensyn og skal sikre saavel det økonomiske Systems Ekspansion som dets Stabilitet. Saalænge der er Ting, hvis Ønskelighed praktisk talt alle er enige om, er det bedre at træffe Beslutning om at gøre dem og at lægge de hertil nødvendige Planer end

at lade det være bestemt af Tilfældigheder, om de bliver gjort“.¹⁹

Jeg opfatter Beveridge på den måde, at han godt nok bygger på Keynes, men bygger en velfærdspolitisk planlægning på programmet, som ville have været Keynes meget fjern. Han foreslår dette langtidsprogram, der udover principperne for det nye samfundsbudget indeholder:

1. Kollektiv drift af skoler, hospitaler, vejvæsen, forsvar og retsvæsen
2. Udvidelse af den offentligt ejede del af produktionen, blandt andet nævnes, at transportsektor og forsyningssektoren (el, kul) skal under offentlig kontrol.
3. Stabilisering af private investeringer, ved hjælp af skattepolitik og billige lån. Et statsligt investeringsråd skal planlægge både offentlige og private investeringer.
4. Offentlig overtagelse af engros-handel vedrørende enkelte basale forbrugsvarer.
5. Forøgelse af det private forbrug, gennem nationalindtægtens forøgelse og progressiv beskatning.
6. Kontrol med lokalisering af produktion og arbejdskraft. Socialpolitiske reformer; pension, børnetillæg, offentlig sygesikring o.l.

Brunnsvik-møderne

Morten Thing er den eneste historiker, der mig bekendt endnu har gennemgået materialet fra Brunnsvik-møderne i mere systematisk form. Jeg er enig med ham, når han siger, at for økonomerne i *Socialistiske Økonomers Forenings* vedkommende betød møderne en orientering mod fagbevægelsen og Socialdemokratiet, og at foreningen under krigen synes at være blevet en diskussionsklub for venstrefløjssocialdemokrater.²⁰ Med hensyn til mødernes øvrige betydning er jeg som nævnt uenig. I 1936 og 1937 afholdtes der møder på svensk LO's kursussskole i Brunnsvik og et tredje møde afholdtes i Syverud i Norge i 1939. Det sidste møde har forskningen hidtil ikke kunnet sige noget om, men jeg har fundet

Mogens Boserups oplæg til mødet i hans arkiv på Det Kongelige Bibliotek.²¹ En kilde, som jeg hævder udtrykker essensen af møderne fra 1936 til 1939. Det helt overskyggende tema på disse møder var modstillingen mellem på den ene side de danske og norske marxister og på den anden side 'den svenske skole'.²²

Modstillingen kommer frem i 1936 under en debat med udgangspunkt i en artikel af Ester Boserup, hvor Keynes' bog fra 1936 var anledningen til at slå et slag for marxismen i forhold til den borgerlige økonomiske teori. Ester Boserup er interessant, idet hun regnes for en af de kyndigste marxistiske økonomer i 1930'erne. De synspunkter hun fremlægger her kan anses for at gælde for mange af de økonomer, der færdedes i dette miljø.²³ Artiklen er en gennemgang af marxistisk kriseteori. Keynes kommer ind i billedet som en borgerlig økonom, der på den ene side bekræfter alle marxismens påstande og på den anden side bekræfter Keynes' borgerlige sympatier, og ikke som man kunne tro efter at have læst Morten Thing, som en introduktion af noget nyt paradigme. Keynes er slet ikke nødvendig for at forklare kriser og arbejdsløshed. Den keynesianske forklaring på uligevægten mellem opsparing og rentabel investering afviger i Boserups forstand ikke fra marxisternes gamle teori om afsætningskrise og over-akkumulation.²⁴

På mødet i 1937 er den svenske skole endnu længere fremme i søgelyset og diskussionsreferaterne vidner om en omfattende debat om marxismens arbejdsværdilære og historisk-strukturelle analyser af det kapitalistiske samfunds historiske udvikling over for svenskerne eklektiske og udogmatiske tilgang. Den marxistiske kritik af den svenske skole nærmer sig det tema, Ester Boserup kredser om i 1936, og som kan illustreres af en lakonisk bemærkning af den svenske økonom Gösta Rehn under debatten i 1937 vedrørende kritikken af den svenske teori: "[...] säger den det samma som marxismen är det bra, gör den det inte är den bunden vid borgerliga fördomar".²⁵

Det er dette vigtige tema i Brunnsvik-mø-

dernes historie, som Morten Thing ikke får klart frem. På mødet i 1939 trækker Mogens Boserup linierne klart op. Han gør klart, hvad der har været centralt på møderne, nemlig konflikten mellem marxister og svenskere. Mogens Boserup gør desuden klart, hvad der kendetegner den moderne økonomi:

"Enhver stat, uanset hvilke klasser der har magten i den, fører nutildags økonomisk politik i en langt mere omfattende betydning end i det 19. århundrede. Økonomien er derved blevet en samfundsteknisk videnskab, en administrativ hjælpevidenskab. Dens problemstillinger har en praktisk tilknytning til faktiske økonomisk-politiske opgaver. Vi kan tænke paa Keynes i modsætning til Marshallskolen, f.eks. Eller paa den saakaldte svenske skole, hvis betydeligste bidrag til den økonomiske teori er foranlediget direkte af politiske opgaver".²⁶

Der består dog det problem, at disse teorier savner syntesen om det kapitalistiske samfunds udvikling. For arbejderbevægelsen er problemet derfor, at teorierne ikke fortæller noget om, hvorvidt de stillede problemstillinger er de relevante for netop arbejderbevægelsens retning og mål på lang sigt. Hertil kræves en sammenhængende teori om samfundets udvikling, der vel at mærke er anderledes end den borgerlige økonomis verdensbillede. Såvel Keynes som Myrdal gøres til borgerlige apologeter, og problemet præciseres:

"En arbejderpolitik på grundlag af den borgerlige videnskab, begrænset af dens problemstillinger, af dens historiske horisont maa blive paa kort sigt opportunistisk, paa langt sigt fatalistisk".²⁷

Det kræver ikke meget fantasi, at se hvor alternativet er, nemlig i marxismen. Boserup udtrykker hvad møderne 1936 til 1939 handler om.

Keynes nævnes, men kun som en økonom, der ifølge eksempelvis Ester Boserup siger det samme som marxister altid havde sagt. Ellers optræder han som borgerlig apologet, som i

Mogens Boserups indlæg i 1939. Her går den virkelige skillelinie, som Mogens Boserups indlæg i 1939 er det nok tydeligste eksempel på. Det handler om det klassiske skel; marxistisk kontra borgerlig økonomi, ikke om keynesiansk finanspolitik, som overhovedet ikke omtales. Det er her helt centralt den svenske skole, der er marxisternes skydeskive.

Morten Thing forsøger med Brunnsvikmøderne at skabe følgende årsagssammenhæng: Brunnsvikmøder – Keynes (og andet) – *Fremtidens Danmark*. Når Keynes falder væk, falder et vigtigt element i tesen, da Keynes' navn mere end noget andet kædes sammen med velfærdsstaten og *Fremtidens Danmark*. At møderne var en del af forhistorien omkring programmet er ikke umuligt, såfremt den svenske teori trods kritikken gjorde indtryk i Danmark, og det tyder det på. Vi ved at *Socialistiske Økonomers Forening* oprettede studiegrupper om den svenske skole og myrdalsk finanspolitik i 1937.²⁸ Erik Ib Schmidt skrev desuden i 1945 et brev til DsF-formand Eiler Jensen angående genoptagelse af mødeaktiviteten efter krigen. Heri hedder det i en redegørelse for møderne i 1930'erne: "*Af de teoretiske Problemer har en Diskussion om "Den svenske økonomiske Skole", der paabegyndte allerede i 1936 haft særlig Interesse*".²⁹ Det er ikke umuligt, at den svenske skole fik en betydning for teoriudviklingen under krigen. Det er klart mere sandsynligt, ud fra det materiale jeg har læst, end at Keynes skulle have udfyldt denne rolle.³⁰

Vi skal på grund af krigen frem til 1945, før der afholdes et nyt møde, tilbage i Brunnsvik i december måned. Mødet er præget af planlægningen af efterkrigstidens samfund, hvilket illustreres ved at Jens Otto Krag holder et interessant oplæg om de nordiske socialdemokratiets efterkrigsprogrammer.³¹ Det er en vigtig kilde til forståelsen af *Fremtidens Danmark*. Her får man Krag's egne ord om programmet et halvt år efter, tilmed på et økonomimøde. Foredraget er en længere redegørelse for begreberne socialisme og planøkonomi. To ting springer i øjnene. Først at Krag fortæller at de norske og svenske programmer, Ar-

bejde til alle og *De 27 punkter* var inspirerende for det danske *Fremtidens Danmark*: "*Under Besættelsen kunde de norske og svenske Programmer kun indføres illegalt, men en Del af os fik alligevel fat i dem alligevel, og de blev studeret med mere end almindelig Interesse*".³² At dette ikke blot var en høflig bemærkning til de norske og svenske programskrivere, der var blandt tilhørerne, bliver klart i min behandling af danske program. For det andet er det værd at lægge mærke til, at Keynes, bortset fra at være nævnt i en bisætning, er så godt som fraværende i foredraget. Krag beskriver derimod konjunktur- og finanspolitikken i *Fremtidens Danmark* som inspireret af Beveridge! Under Beveridge henføres tankegangen: "*Staten behersker, ved at beherske den totale Købekraftsstrøm: Produktionens Omfang og Produktionens Retning og opnaar herved bl.a. fuld Beskæftigelse*".³³ Erik Ib Schmidt, der tog udførlige noter, hævder at Krag skulle have givet udtryk for: "*Beveridge er godt repræsenteret i Programmet [...]*".³⁴ Disse nye indsigter om inspirationskilder til *Fremtidens Danmark* er så interessante, at det er værd at kigge på programmet igen og revurdere spørgsmålet om Keynes' rolle. Det kunne hævdes, at Krag først stiftede bekendtskab med Beveridge efter programmet var skrevet, og at der derfor var tale om en efterrationalisering. Jeg vil argumentere for, at dette ikke er tilfældet. Mest sandsynligt fortalte han sandheden.³⁵

Fremtidens Danmark

I dette afsnit vil jeg diskutere Niels Wium Olesens kildemæssige argumentation. Wium Olesen taler om en speciel keynesiansk inspiration i *Fremtidens Danmark* og pointerer det bemærkelsesværdige i, at en teori følges så detaljeret i et politisk program, hvilket forklares ved Krag's studentikose begejstring for Keynes. Programmet er med andre ord "[...] som skåret ud af J. M. Keynes [...]"³⁶ Det bliver dog ganske problematisk, når man konfronterer dette syn med kildestederne i programmet. I indledningen til *Fremtidens Danmark* næv-

nes den økonomiske krise som den moderne kapitalismes mest iøjnefaldende træk:

”En af Hovedaarsagerne hertil er netop at finde i Indkomstuligheden. Befolkningens Indkomst og Forbrug var ikke stor nok til at sikre den enormt voksende Produktions Afsætning. For at hindre Kriserne maa Befolkningens Forbrug bringes i Vejret og holdes paa et fast højt Niveau. Den brede Befolknings Leveniveau maa sættes i Vejret i mindst samme Takt som den, hvori Produktionen stiger”.³⁷

Wium Olesen udleder af dette, at der er tale om en præsentation af en slags keynesianisme. Han mener sågar, at det er en kriseforklaring, der er umiskendelig keynesiansk. Et citat som dette fra programmet udtrykker for mig at se imidlertid ikke noget specielt keynesiansk. Det er så udbredte tanker, at Keynes ikke har patent på dem. Det udtrykker egentlig bare almindelig socialdemokratisk kriseteori, en gammelkendt underkonsumtionsteoretisk opfattelse, som Keynes i øvrigt ikke var helt enig i, idet der fokuseredes for meget på forbrugsefterspørgslen frem for investeringsefterspørgslen.³⁸

Det er hovedsageligt i afsnittet ’Kampen mod Kriserne’ at keynesianismen spores. Der er tale om en begrænset del af programmet, og derfor bringes det her i sin helhed:

“Kampen mod Kriserne.

En moderne Konjunkturpolitik maa føres.

Dette maa ikke mindst præge Statens Finanspolitik.

Statens Budget og Finanspolitikken har ikke alene Betydning, naar det gælder om at skaffe Staten Penge eller om at paavirke Indkomstfordelingen. Finanspolitikken har også en fremtrædende Plads blandt Midlerne til at modvirke de heftige Omskiftelser i de økonomiske Konjunkturer og til at fremskaffe fuld Beskæftigelse.

Det er almindelig anerkendt, at Krisernes og Depressionernes haarde Virkning paa Beskæftigelsen fremkommer ved, at Investeringerne og Indkomsterne falder, hvorved også Forbruget gaar tilbage. Skal en Nedgang i Efterspørgslen

efter Arbejdskraft undgaaes, maa både Forbrug og Investeringer holdes oppe. Dette kan Finanspolitikken bidrage til, derved at det offentlige ved sine Foranstaltninger erstatter det Bortfald i Produktion og Indkomster, som Nedgangen i privat Foretagsomhed medfører.

Heraf følger, at Kravet om en “sund Finanspolitik” ikke er fuldt tilfredsstillende ved en Finanspolitik, der ser det som sit fornemmeste Maal, at hvert Aars Statsregnskab skal balance-re, saaledes at Statens Gæld ikke øges. Det kan i visse Perioder være nødvendigt at underbalance-re Budgettet. Samtidig er man dog klar over, at det ogsaa er nødvendigt, at der paa længere Sigt føres en Budgetbalanceringspolitik, der kan opretholde den Tillid, som er nødvendig for et sundt og foretagsomt Erhvervsliv.

Dette bliver imidlertid ikke vanskeligt under de Forhold, den aktive Konjunkturpolitik vil skabe: Høj Nationalindkomst og fuld Beskæftigelse betyder gode Indkomster hos Borgerne og vil automatisk formindske Statens Udgifter og forhøje dens Indtægter – Helt i Modsætning til de finansielle Vanskeligheder, langvarige Depressioner trods traditionel Sparsommelighed uværgerligt fører til.

I Finanspolitikken maa man derfor stræbe henimod, at de private Udgifter plus de offentlige Udgifter tilsammen skaber en tilstrækkelig Totalkøbekraft, til at fuld Beskæftigelse kan opnaas.

Herved bliver Statsbudgettet forvandlet til et Samfundsbudget. Menneskene og ikke Pengene er det afgørende”.³⁹

Dette skulle være den specifikke keynesianske servering af finanspolitikken. Jeg er af en anden opfattelse. Keynes bog er ikke om finanspolitik, for det første. Jeg har ikke stødt på et eneste citat fra bogen, hvor Keynes taler eksplicit om finanspolitik. Det gør, at man må lede efter det keynesianske. Wium Olesen tolker programmets udtryk om at forbrug og investeringer skal holdes oppe som en oversættelse af Keynes’ forbrugs- og investeringsefterspørgsel.⁴⁰ Han læser også en sammenhæng mellem underbalancering og forøgelse af statens indtægter gennem finanspolitiske indgreb

i modsætning til sparsommeligheds-synspunktet som keynesiansk: “*Dette kan måske ikke direkte kaldes en forklaring på multiplikatoren, men det fornemmes klart, hvorfra inspirationen kommer*”.⁴¹ Dette er en overfortolkning. I højere grad er betragtninger om det øgede skattegrundlag og den skæbnsvangre sparsommelighed i krisetider i sproglig overensstemmelse med Myrdals bog fra 1933.⁴² Finanspolitikens mål og midler i den økonomiske politik og budgetbalanceringspolitikken i *Fremtidens Danmark* er i og for sig også blot en del af den efterhånden klassiske ’myrdalisme’, som havde præget det svenske socialdemokrati i 1930’erne.

Jeg vil dog i særlig grad fremhæve en kilde, der bemærkelsesværdigt nok ikke har spillet nogen nævneværdig rolle i forskningen. Det drejer sig om William Beveridges *Full Employment in a free Society*. Det skyldes ikke, at Krag først stiftede bekendtskab med Beveridge efter at programmet var skrevet.

Jeg vil argumentere for, at Krag kendte i hvert fald sammendraget, som Beveridge udgav i efteråret 1944. Nils Bredsdorff skriver, at der så tidligt som marts 1945 cirkulerede et referat af Beveridges bog i Danmark, skrevet af Henry Grünbaum.⁴³ Grünbaum selv skriver, at han i 1944-45 under sit ophold i Stockholm skrev dette og sendte det blandt andet til det socialdemokratiske socialiseringsudvalg.⁴⁴ Derfor mener jeg, Krag må have læst i hvert fald det.⁴⁵ Beveridges bog bliver hurtigt kendt i Danmark. Henry Grünbaum skrev allerede i juni 1945 en begejstret anmeldelse af *Full Employment in a free Society*, der blev offentliggjort i *Social-Demokraten* den 16. juni 1945.⁴⁶ Året efter udkommer sammendraget tilmed på dansk.

Betragter man det længere uddrag fra *Fremtidens Danmark* med de to sider under overskriften “Et nyt Statsbudget” i Beveridges sammendrag, står det klart, at siderne i det danske program indeholder næsten det samme som det længere citat, jeg har bragt i afsnittet om Beveridge. Selv ned i sproglige detaljer er der overensstemmelser; I *Fremtidens Danmark* står der, at realiseringen af denne nye fi-

nanspolitik betyder: “*Herved bliver Statsbudgettet forvandlet til et Samfundsbudget. Menneskene og ikke Pengene er det afgørende*”.⁴⁷ Dette ligger meget tæt på Beveridges formuleringer om, at “[...]Budgettet i Ordets videste Betydning bliver et nationalt Budget [...] et Menneskebudget [...] ikke udformes med Henblik paa Pengene [...]”.⁴⁸

Beveridge taler om finanspolitik i et omfang, som Keynes ikke gør og bruger i høj grad de samme formuleringer, som findes i det danske program. Krag kan have fået det hele serveret i let tilgængelig form på 2 sider i Beveridges sammendrag. Det kan indvendes, at Beveridge eksplicit bygger på Keynes, hvilket er rigtigt. Men spørgsmålet er, om ikke det er den form for planøkonomisk tænkning, han tænker Keynes ind i, der kan bruges i et socialdemokratisk program. Beveridge bygger nærmest en velfærdspolitisk dimension i forlængelse af Keynes. De mange henvisninger til det fælles mål i *Fremtidens Danmark*, sociale prioriteringer, den demokratiske planøkonomi, og Krag's formuleringer i Brunnsvik om statens rolle for både produktionens omfang og retning peger tydeligt i retning af Beveridge.

Jeg argumenterer her for en ’beveridigansk’ læsning af programmet, hvilket på et tekst-sammenligningsniveau er mere realistisk end en keynesiansk tolkning. Forskellen mellem Keynes og Beveridge optræder også i Beveridges stærke pointering af socialisering af efterspørgslen efter varer, altså købekraften i samfundet. Staten skal kompensere for den efterspørgsel, som det private forbrug og de private investeringer ikke formår, i bestræbelser på at skabe fuld beskæftigelse. Finansministerens opgave bliver ifølge Beveridge at levere:

“[...]offentlige Udgifter, som er i Stand til i Forening med de skønnede Privatudgifter at beskæftige Landets fulde Arbejdskraft [...]”.⁴⁹

I *Fremtidens Danmark* bliver det til:

”I Finanspolitikken maa man derfor stræbe heni- mod, at de private udgifter plus de offentlige

Udgifter tilsammen skaber en tilstrækkelig Totalkøbekraft, til at fuld Beskæftigelse kan opnaas".⁵⁰

Dette er ikke i modstrid med Keynes, men jeg er af den opfattelse at Keynes ville have grebet sagen an fra en anden vinkel, fra investerings efterspørgsels side, og ikke tale om store offentlige udgifter. I øvrigt ligger formuleringerne lige for ved Beveridge og optræder meget anvendelige til et politisk program.

I diskussionen af *Fremtidens Danmark* skal jeg her nævne det svenske program, *De 27 punkterna*. Det er relevant, idet Krag knytter an til det i Brunnsvik, og det skulle tillige rekvireres som materiale til socialiseringsudvalgets arbejde.⁵¹ Niels Wium Olesen har i en artikel foretaget et sammenlignende studie af de nordiske socialdemokratiske efterkrigstidsprogrammer. Han konkluderer, at hvor det svenske program er præget af de svenske økonomers ekspansionistiske finanspolitik, hvor balancefilosofien er underordnet, så er det danske præget af den mere forsigtige keynesianske finanspolitik, der kræver langsigtet balance på statens budgetter.⁵² Der er dog visse problemer. Wium Olesen bytter ganske enkelt om på Keynes og Myrdal, hvilket i sig selv er problematisk for hypotesen. Selv om vi bytter på plads igen, er det mere interessante dog, at denne forskel mellem det svenske og danske program bruges til at afvise, at Krag skulle have 'lånt' fra svenskerne

Nu indrømmede Krag imidlertid på Brunnsvik-mødet, at det danske program var "[...]stærkt inspireret af søsterprogrammerne [...]".⁵³ det svenske og norske program. Men hvor langt gik han så? Ser man yderligere på det svenske program, så nævnes det, at den 'aktive konjunkturpolitik' indebærer en underbalancering af budgettet, men netop ikke i det uendelige. I stil med hvad Myrdal igennem 30'erne sagde, skal de offentlige arbejder, som der foreslås, nærmere forstås som en 'underliggende reserve', der skal benyttes for at holde investering og produktion oppe for at afvige en begyndende krise.⁵⁴ Man kan ikke fortsætte politikken i det uendelige. Derfor er

det svenske program her ikke så meget anderledes end det danske. Den svenske historiker Örjan Appelqvist har desuden gennem studier af svensk arkivmateriale overbevisende dokumenteret, at det svenske program var udtryk for den myrdalske finanspolitiske opfattelse.⁵⁵ Meget interessant er det også, som Bredsdorff har påpeget, at sammenholde følgende uddrag fra det svenske program:

"Skall sysselsättningen kunna bevaras vid samma höjd som under den goda konjunkturen, måste både konsumtion och investeringer hållas uppe. Det kan ske genom att det allmänna med sina åtgärder ersätter det bortfall av produktion och inkomster, som nedgången i enskild företagssomhet föranleder."⁵⁶

med s. 12-13 i *Fremtidens Danmark*:

"Skal en Nedgang i Efterspørgslen efter Arbejdskraft undgaaes, maa både Forbrug og Investeringer holdes oppe. Dette kan Finanspolitikken bidrage til, derved at det offentlige ved sine Foranstaltninger erstatter det Bortfald i Produktion og Indkomster, som Nedgangen i privat Foretagssomhed medfører."

Der er tale om en så kraftig overensstemmelse, at afskrift er meget nærliggende. Det er derfor sandsynligt, at Krag var mere end bare inspireret af svenskerne.

Jens Otto Krags avis-kronik fra 1944

Niels Wium Olesen har senest, i *Arbejderhistorie*, svaret på kritikken af ham, ved i en ganske ny artikel at fremlægge et nyt dokument i diskussionen, nemlig en avis-kronik fra Jens Otto Krags hånd, hvor der demonstreres et betydeligt kendskab til Keynes. Med denne kronik i hånden kan Wium Olesen igen fremføre sin tese, der dog er modificeret en smule, idet han for eksempel i forhold til tidligere artiklers påstand om Krags studentikose og ungdommelige begejstring for Keynes, nu medgiver, at Krag ikke kendte Keynes før artiklen i

slutningen af 1944. Derudover indrømmer han sin indirekte argumentation i sine tidligere artikler. Men nu kan det endelige bevis for den eksplicitte keynesianisme i *Fremtidens Danmark* fremføres.

Artiklen indeholder for det første nogle interessante bemærkninger om budgetbalancepolitikken i *Fremtidens Danmark*. I 1998-artiklen skriver Wium Olesen, at synet på budgetbalancen er en skillelinie mellem Keynes og Myrdal. Desværre kommer han til at bytte rundt på de to herrer. I den nye artikel anerkender han dette, og nu er Keynes fortaler for den permanente underskudsbudgettering.⁵⁷ En anden ændring i forhold til 1998-artiklen er, at det svenske program, der i denne artikel adskilte sig fra det danske ved at lade budgetbalancen være et underordnet problem, i den nye artikel er ændret til at det svenske, som det danske, har balancefilosofien inde i billedet, hvilket min læsning af programmet også viser. Han indrømmer herved, at på dette område er der større overensstemmelser i programmerne, end han tidligere hævdede. Samtidig hævdes det, at Myrdal i 1944 er blevet keynesianer efter et ophold i USA i begyndelsen af 1940'erne og ikke fik sine keynesianske synspunkter igennem den svenske kommission, der udarbejdede *De 27 punkterna*, på grund af finansminister Ernst Wigforss' forsigtighed.⁵⁸ Situationen er, at der skulle være disse to keynesianere i 1944, Krag og Myrdal, og to programmer, der begge er '30-myrdalske'. For det danske program forklares budgetbalanceringspolitikken som et eksempel på en keynesiansk økonoms kompromis overfor det politisk realisable. For at udvise økonomisk ansvarlighed kunne man ikke i 1945 skrive om permanent underskudsbudgettering. Det følger logisk heraf, at Krag skrev om langsigtet balance af disse årsager. Det betyder, at *Fremtidens Danmark* er myrdalsk her, hvilket også er i overensstemmelse med min påvisning af, at Krag sandsynligvis skrev det svenske program af på visse punkter. Mon ikke Krag dog mente, hvad han skrev og derfor var 'myrdaler'.⁵⁹

Det mest interessante i artiklen er sammen-

hængen mellem Krag's kronik og programmet året efter. Der er ingen tvivl om, at kronikken er det bedste argument hidtil i forskningen. Krag's udgangspunkt er, at "[...] *Socialisterne tilstræber en langt mere ligelig indkomstfordeling end den, vi har i Øjeblikket*".⁶⁰ Her benyttes Keynes' argumenter, specielt misforholdet mellem investering og opsparing, altså at opsparing ikke fører til investering. Dog nævnes ikke rentens betydning, som netop er Keynes' eget argument for misforholdet. Men der er ingen tvivl om at Keynes' ideer om indkomst- og opsparingsforholdene i samfundet er forstået af Krag og benyttes til at legitimere indkomstudjævning:

"[...] Erfaringen viser, at jo mere ulige Indkomstfordelingen er, des mere bliver der opsparret af en given Nationalindtægt. Des større bliver altså Faren for at Opsparingen bliver saa stor, at Investeringerne ikke kan følge med – og saa har vi Krisen [...] Kun ved at det Offentlige træder til og holder Investerings- og Indkomstniveau oppe gennem storstilede offentlige Udgifter, kan denne Udvikling hindres [...] baade Forbrug og Investering maa sættes i vejret [...]".⁶¹

Så her er argumentationen for så vidt god nok. Krag kender Keynes i 1944, ingen tvivl om det. Gennem dokumenter fra udvalgsarbejdet viser Wium Olesen, at disse opfattelser når helt frem til det endelige program. Men det som er egentlig keynesiansk, nemlig de mekanismer, der er mellem investering, opsparing og rente, som til dels er i kronikken, optræder ikke i *Fremtidens Danmark*. At indkomstulighed er årsag til økonomisk krise er ikke specifikt keynesiansk. At forbrug og investeringer skal stimuleres er heller ikke Keynes' opfindelse. Det skrev Krag sandsynligvis af fra det svenske program, måske allerede her i kronikken, men vi ved dog ikke præcist hvornår Krag fik fat i det svenske program. Det kunne sågar også være kommet fra Krag selv. I 1944 skrev Jens Otto Krag sammen med økonomkollegaen Paul Gersmann bogen *Krigsøkonomi og efterkrigsproblemer*, hvor der står:

”[...] Staten maa sørge for en kraftig Købekraftindsprøjtning [...] Herved holdes Nationalindkomsten oppe, og Produktionen stimuleres. Dette maa fortsættes, indtil fuld Beskæftigelse naas i det normale Produktionsliv”.⁶²

Tankegangen er den samme, problemet er bare, at finanspolitikken i denne bog ikke sættes i forbindelse med Keynes på nogen måde, heller ikke i forskningen.

Påstanden om at Krag eksplicit skrev Keynes ind i programmet er stadig ikke overbevisende. Selvfølgelig er Keynes ikke uden betydning. Men min konklusion er den, at formuleringer om finanspolitikken i *Fremtidens Danmark* sprogligt minder uhyre meget om Beveridge. Så meget, at Krag må have kendt Beveridges sammendrag. I Brunnsvik 1945 indrømmer Krag selv programmets ’beveridgianske’ islæt, uden at der var tale om efterrationalisering. Derudover er Beveridges planøkonomiske tanker efter min overbevisning mere i overensstemmelse med socialdemokratisk tankegang i 1940’erne end Keynes’. Myrdals konjunkturudlignende finanspolitik finder vi tilmed næsten ordret i *Fremtidens Danmark*, og tilmed sandsynlig afskrift af det svenske program. For at gøre det firkantet: Krag behøvede kun et par sider i Beveridges sammendrag og det svenske program for at skrive om den moderne konjunkturpolitik i *Fremtidens Danmark!*

Det lader oven i købet til at den allernyeste forskning tager denne retning. Bo Lidegaard har netop udgivet en stor biografi om Jens Otto Krag, og hans konklusion vedrørende Keynes’ rolle i socialiseringsudvalgets arbejde er:

”Keynes var imidlertid hverken så planøkonomisk eller så socialt orienteret som Beveridge og Myrdal, og han var derfor – endnu på dette tidspunkt – af mindre direkte interesse for de danske socialdemokrater. De tænkte mere i retning af traditionel reguleringspolitik, som i kraft af mere effektive styringsinstrumenter havde fået øget gennemslagskraft i løbet af krigsårene. Den konjunkturudjævnende politik i Beveridge/Myrdals mere planøkonomiske aftapning lå bedre for so-

De dansk-engelske relationer efter 2. Verdenskrig var ikke blot politiske. Her er Jens Otto Krag sammen med Harold Wilson til åbningen af den dansk-britiske udstilling i Forum i 1948. Begge står på dette tidspunkt i spidsen for handelsministeriet i deres respektive hjemland – og begge bliver senere partiformand, for henholdsvis Socialdemokratiet og Labour.

cialdemokratisk tankegang, og den blev bredt accepteret langt ind i de borgerlige partiers rækker".⁶³

Lidegaard går meget lidt i detaljer om dokumentationen for dette. Vi får kunne nogle få bemærkninger til forskningsartikler på området. Med mine undersøgelser mener jeg imidlertid at kunne give dette synspunkt et mere solidt fundament. Fremover må man udvide perspektivet, når det gælder *Fremtidens Danmark*, men sandsynligvis også når det gælder velfærdsstatens økonomiske idegrundlag mere generelt. Yderligere sammenligninger af *Fremtidens Danmark* og *De 27 punkterna* er også påkrævet.

Venstrekeynesianismen

Til slut vil jeg berøre spørgsmålet om, hvorfor den keynesianske tolkning har været så massiv i forskningen, at både Morten Thing og Niels Wium Olesen er ivrige efter at placere Keynes så centralt i 1930'erne og 1940'erne. Er det fordi de gerne vil se bestemte personer som en del af 'the winning team' i en tidlig periode, Keynes' efterfølgende betydning taget i betragtning? Det er sikkert en del af forklaringen. Det forklarer også, hvorfor Beveridge er oversat i forskningen. Det handler her om forskerens evige fristelse til at tillægge fortidens personer en klar overbevisning om de udviklingsforløb, der først senere foldede sig ud.

Forklaringen har efter min mening også en anden side, som der ikke er nogen, der har undersøgt endnu. Nemlig hvor stor en betydning den såkaldte venstrekeynesianisme har haft. Dette begreb refererer til en bestemt form for læsning af Keynes, som kom til at præge den socialdemokratiske reformisme efter 1945. Den tyske sociolog Christoph Deutschmann definerede den i 1973 på følgende måde:

"Ved "venstrekeynesianismen" skal der i det følgende forstås de fortolkninger af Keynes' teori, som ser et udgangspunkt for at realisere et program med sociale og demokratiske reformer til

fordel for arbejderne i de af Keynes anbefalede forholdsregler for den statslige finanspolitik eller en dertil svarende fagforeningspolitik".⁶⁴

Det er en bestemt læsning af Keynes, som først og fremmest underkonsumtions-teoretiker, hvor arbejderens realløn er for lav til at aftage en voksende produktion, og hvor Keynes' teori om forholdet mellem rente, opsparing og investering er nedtonet. Det er en selektiv Keynes-læsning foretaget blandt andre af Keynes-eleven Joan Robinson i 1950'erne. Da Deutschmanns bog udkom på dansk i 1975, blev den ledsaget af et efterskrift, der så at sige startede den (venstre)keynesianske forsknings-tradition i Danmark. Forfatterne ser venstre-keynesianismen som "*et bidrag til forståelsen af den succesrige socialdemokratiske reformisme under den internationale højkonjunktur efter II. verdenskrig*".⁶⁵ I dette lys er der vel ikke noget at sige til, at mange forskere har slået sig til tåls med indirekte argumentation. Apriorisk er antagelsen jo tæt på at være, at den socialdemokratiske reformisme per definition er (venstre)keynesiansk. Men hvis venstrekeynesianismen ikke er den rigtige Keynes, så rejser det vel problemer. Ud fra definitionen af venstrekeynesianismen fremstår *Fremtidens Danmark* uden tvivl 'keynesiansk'. Problemet er bare, at venstrekeynesianismen nok i højere grad er socialdemokraternes egen "opfindelse" som legitimation af reformismens historie.

Det bliver for alvor speget, når Deutschmann kalder Beveridges *Full Employment in a Free Society* et vigtigt venstrekeynesiansk skrift. Jeg har netop argumenteret for, hvad der adskiller Keynes og Beveridge, nemlig de socialreformatoriske og planøkonomiske tendenser. Spørgsmålet er om venstrekeynesianismen i virkeligheden burde kaldes ved sit rette navn – 'beveridgianisme'. Men at udrede disse tråde præcist er nærmest et projekt for sig. Det skal blot antydes som en mulig forklaring.

Noter

1. Christian Berg m. fl. (1975) "Faser i den danske reformismes udvikling", i: Christoph Deutschmann (1975) *Venstre-keynesianismen*, Århus, Modtryk, s. 179-215; Karin Hansen & Lars Torpe (1977) *Socialdemokratiet og krisen i 1930'erne*, Århus Modtryk; Niels Ole Finnemann (1985) *I Broderskabets Aand. Den socialdemokratiske arbejderbevægelses idehistorie 1871-1977*, København: Gyldendal.
2. For en indføring i forskningen vil jeg henvise til Nils Bredsdorff (2000) *Fremtidens Danmark, socialdemokraterne og keynesianismen*, Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek nr. 35, 2. rev. udg.
3. ABA, Jens Otto Krag's arkiv, ks. 36, *Liste over underudvalgenes medlemmer og sekretærer*. Se også Erik Ib Schmidt (1993) *Fra psykopatklubben – Erindringer og optegnelser*, København: Gyldendal, s. 176.
4. Morten Thing (1996) "Af velfærdsstatens tilblivelseshistorie", *Social Kritik* nr. 44, s. 16-17
5. Niels Wium Olesen (1991) "Jens Otto Krag og 'Fremtidens Danmark'", *Historie. Jyske Samlinger* ny rk. 19,1, s. 47.
6. Nils Bredsdorff (2000) s. 6
7. De i artiklen fremsatte påstande er fremlagt mere udførligt i min upublicerede specialeafhandling *Den økonomiske nyorientering 1935-1945 – Socialistiske økonomer og Keynes*, Aalborg Universitet, Historiestudiet, Juni 2001. Afhandlingen er tildelt *Arbejderhistorieprisen 2001*.
8. Niels-Henrik Topp (1987) *Udviklingen i de finanspolitiske ideer i Danmark 1930-45*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, s. 16
9. Gunnar Myrdal (1933) *Konjunktur och offentlig hushållning. En utredning*, Stockholm: Kooperativa förbundets bokförlag, s. 22
10. Gunnar Myrdal (1939) "Fiscal Policy in the Business Cycle", *The American Economic Review* 29:1 s. 187
11. John Maynard Keynes (1936) *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London: Macmillan, s. 96
12. *ibid.* s. 135
13. *ibid.* s. 194-199
14. *ibid.* s. 376.
15. *ibid.* s. 378
16. *ibid.* s. 379
17. William Beveridge (1944) *Full Employment in a Free Society. A Summary*, London. Dette sammendrag af betænkningen fra 1944 blev i 1946 oversat til dansk ved Poul Dam, (William Beveridge (1946) *Sammendrag af betænkningen Fuld beskæftigelse i et frit samfund*, København: Samlerens Forlag). De følgende citater er fra den danske oversættelse.
18. William Beveridge (1946) s. 38-39. For det oprindelige citat, se William Beveridge (1944) s. 24-25 Inspirationen fra Keynes er tydelig i afsnittet om arbejdsløshedens årsager. Beskæftigelsens omfang bestemmes af efterspørgslen, som deles op i forbrugs- og investeringsefterspørgsel. Han siger, som Keynes, at der er ingen garanti for at renten vil stabilisere forholdet mellem opsparing og investering på et højt niveau. Opsparingen kan være stor uden at de nødvendige investeringer foretages.
19. *ibid.* s. 33
20. Morten Thing (1996) s. 14-15. *Socialistiske Økonomers Forening* var sikkert også afsættet for en række akademikeres indtræden i Socialdemokratiet, blandt andre Erik Ib Schmidt, der i 1939 meldte sig ud af DKP og i 1943 meldte sig ind i Socialdemokratiet. Fra 1941-45 var han i øvrigt formand for *Socialistiske Økonomers Forening*.
21. Ifølge tidsskriftet *Clarté* 1939, nr. 4, skulle Mogens Boserup holde oplæg med titlen *Den økonomiske teoris betydning for arbejderbevægelsen*. Et 4-siders artikel med netop denne titel findes i hans arkiv, sammen med en tekst, der uden tvivl er et dertilhørende foredragsmanuskript (KB, Mogens Boserup: Efterladte papirer, Acc. Nr. 1980/73, II, 1: 1928-1947)
22. Det fremgik allerede af Henning Friis' referat fra 1936-mødet i *Clarté* (Henning Friis (1937) "Skandinaviske Socialistiske Socialøkonomer Samles", *Clarté*, årg. 2, nr. 1, s.4). SØF-økonomen Kjeld Bjerkes referat fra 1937-mødet vidner ligeledes om interessen for denne modstilling (Kjeld Bjerke (1938) "Brunnsvik 1937", *Clarté*, 3. årg, nr. 1 s. 4)
23. Steen Bille Larsen (1986) *Mod strømmen. Den kommunistiske "højre"- og "venstre"-opposition i 30'ernes Danmark*. København: SFAH, s. 133
24. Ester Boserup (1936) "Nogle centrale økonomiske Spørgsmaal i Lys af den marxistiske Teori", *National-økonomisk Tidsskrift*, s. 422 og 434
25. RA, Erik Ib Schmidts privatarkiv, pakke 59, *Nordisk økonomisk Samarbejde 1936-1948, Diskussionsreferat på 2. dagen, 1937*
26. KB, Mogens Boserup: Efterladte Papirer, *Foredragsmanuskript 1939*, s. 11.
27. *Ibid.* s. 15
28. ABA, LO's arkiv, ks. 1364/9. En oversigt over aktiviteten i *Socialistiske Økonomers Forening* foråret 1937 oplyser om tre studiekredse; Den svenske skole, nordisk sociallovgivning og marxismens grundbegreber. Et af møderne skulle ifølge *Clarté* handle om Myrdals finanspolitik (*Clarté*, 2.aarg., nr. 2 1937, s. 12)
29. ABA, LO's arkiv, ks 1059/2, *Brev fra Socialistiske Økonomers Forening v. Erik Ib Schmidt til DsF's formand Eiler Jensen, 22. Februar 1945*

30. Fra 1941-1945 findes en mødeprotokol over Socialistiske Økonomers Forenings aktiviteter. Her finder man heller ikke vidnesbyrd om aktiviteter, der havde noget med Keynes at gøre (ABA, Socialistiske Økonomers Arkiv, *Mødeprotokol for Socialistiske Økonomers Forening 1941-45*).
31. På grund af Socialistiske Økonomers Forenings engagement i at genoptage og planlægge mødeaktiviteten var danskerne godt repræsenteret på mødet. DsF-formand, Eiler Jensen, holdt et oplæg om det nødvendige i at fagbevægelsen har frihed til selv at forhandle løn i interessekonflikter på arbejdsmarkedet. Erik Ib Schmidt holdt et oplæg, hvori han efterlyser større planmæssighed i det økonomiske liv og retter et skarpt angreb mod en rammeøkonomi, der bibeholder stor grad af privatøkonomisk frihed. Keynes optræder selvsagt ikke i nogle af disse oplæg.
32. ABA, Jens Otto Krags arkiv, kasse 17, *Socialiseringsproblemet i nordisk Belysning*
33. *ibid.*
34. RA, Erik Ib Schmidts arkiv, kasse 59, *Nordisk økonomisk Samarbejde 1936-1948, notater til mødet i 1945*.
35. Brunnsvik-mødet vidner tillige om en stor interesse for planøkonomi. Krag taler næsten ikke om andet. For de socialistiske økonomer, der mødtes i Brunnsvik i 1945, er der ingen tvivl om, at planøkonomien var vejen frem, ikke i en sovjetisk udgave, men med Krags ord som "et Sæt af Metoder og Redskaber", der kunne 'dirigere' økonomien uden den totale samfundsøvertagelse.
36. Niels Wium Olesen (1995) *I en verden der lægger planer*, Upubliceret speciale fra Århus Universitet, s. 35
37. *Fremtidens Danmark* (1945) København: Socialdemokratisk Forbund, s. 5
38. John Maynard Keynes (1936) s. 325.
39. *Fremtidens Danmark* (1945) s. 12-13
40. Niels Wium Olesen (1991) s. 67
41. *ibid.*
42. Gunnar Myrdal (1933) s. 15-18
43. Nils Bredsdorff (2000) s. 35
44. Henry Grünbaum (1983) "Hvilken rolle har Keynesiansk teori spillet ved tilrettelæggelsen af den økonomiske politik siden 2. verdenskrig?", *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1983:3 s. 395
45. Om han bygger på Grünbaums referat eller Beveridges sammendrag, er ikke så relevant. Socialdemokraten Poul Hansen skrev senere i 1945 en bog, hvor han udtrykkeligt bruger Grünbaums referat, og konklusionerne er de samme som i Beveridges egen sammenfatning (Poul Hansen (1945) *Marchen til Venstre*, København.: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, s. 77-83 og s. 270). I øvrigt har Niels-Henrik Topp dokumenteret, at Grünbaums referat er dateret til 10. februar 1945, og modtaget i Arbejdsministeriet 27. marts 1945. (Niels-Henrik Topp (1987) s. 363, note 3). Når Grünbaum skriver, at han sendte det til socialiseringsudvalget, er det mere end sandsynligt at Krag kendte det. Vi ved, at Krag læste det svenske socialdemokratiske teoretiske tidsskrift *Tiden*. Derfor kendte han muligvis også Richard Sterners artikel om Beveridge fra januar 1945 (Richard Sterner (1945) "Beveridge igen!", *Tiden*, årg. 37, nr. 1 s. 33-41) Richard Sterner var i øvrigt sekretær i det svenske udvalg, der udarbejdede det svenske efterkrigsprogram.
46. Henry Grünbaum (1945) "Fuld Beskæftigelse i et frit Samfund", *Social-Demokraten* 16. juni 1945
47. *Fremtidens Danmark* (1945) s. 13
48. William Beveridge (1946) s. 38. Oprindelig "[...] *the Budget becomes in the fullest sense a National Budget [...] a "human budget" [...] not to money*" (William Beveridge (1944) s. 24-25)
49. *ibid.* s. 39
50. *Fremtidens Danmark* (1945) s. 13
51. I februar 1945 har udvalget i hvert fald fat i programmet (ABA, Jens Otto Krags arkiv ks. 36, *møderferat 13.2.1945*)
52. Niels Wium Olesen (1998) "Planer for velfærd. Sammenlignende studie af de nordvesteuropæiske socialdemokratiets efterkrigsprogrammer", *Den jyske historiker* nr. 82, s. 74
53. ABA, Jens Otto Krags arkiv, kasse 17, *Socialiseringsproblemet i Nordisk Belysning*
54. *Arbetarrörelsens Efterkrigsprogram. De 27 punkterna med motivering* (1944) Stockholm, s. 172
55. Örjan Appelqvist (2000) *Bruten brygga – Gunnar Myrdal och Sveriges ekonomiska efterkrigspolitik 1943-1947*, Stockholm: Santérus Förlag, s. 78-81, 91-116.
56. *Arbetarrörelsens Efterkrigsprogram. De 27 punkterna med motivering* (1944) s. 168. Se også Nils Bredsdorff (2000) s. 82
57. Niels Wium Olesen (2001) "Jens Otto Krag og Keynes", *Arbejderhistorie* 2001:1, s. 45
58. *ibid.* s. 47 og s 58, note 32
59. At Myrdal skulle have sagt noget andet på de svenske kommissionsmøder i 1944, kan ikke omgøre et årtis konstant og eksplicit agiteren fra Myrdals side om kravet om balance på budgetterne over en vis periode. Når jeg taler om myrdalsk inspiration, er det således den klasisske Myrdal, der er tale om. Wium Olesen afviser i øvrigt lige pludselig holdningen til budgetbalancen som kriterium, selv om han anfører det som skillelinien i det svenske programarbejde. Det virker inkonsekvent.
60. Jens Otto Krag (1944) "Jævnere Indkomstfordeling?", *Social-Demokraten* 27. december 1944
61. *ibid.*
62. Jens Otto Krag & Paul Gersmann (1944) *Krigs-*

økonomi og efterkrigsproblemer, København: Det Danske Forlag s. 209-210.

63. Bo Lidegaard (2001) *Jens Otto Krag 1914-1961*, København: Gyldendal, s. 203. For god ordens skyld, skal det nævnes, at Lidegaards biografi udkom et halvt år efter mit speciale blev afleveret på Aalborg Universitet.

64. Christoph Deutschmann (1975) *Venstrekeynesianismen*, Århus: Modtryk, s. 7

65. Christian Berg m. fl. (1975) s. 180

Abstract

Lars Andersen: Keynes and socialist economists, *Arbejderhistorie* 2/2002, s. 48-65.

The article deals with the viewpoint, that the period 1935-1945 marked the acquisition of Keynesian economics among a line of younger danish socialist economists. This took place, partly during the so-called 'Brunnsvik-meetings' (1936-1948), where socialist economists along with trade union representatives from all over Scandinavia participated, and partly through the fiscal policy proposed in the Danish Social Democratic Party programme of 1945, Denmark of the Future ('Fremtidens Danmark'). It shows, however, that Key-

nes was of no particular importance at the 'Brunnsvik-meetings'. On the other hand, records reveal that the difference between marxism and 'the swedish school of economics' were of considerable interest. As far as Denmark of the Future is concerned, this was more a reflection of the ideas of a planned economy, expressed by such economists as Gunnar Myrdal and William Beveridge, rather than the liberal keynesian point of view. The harmony between the programme and Beveridges Full Employment in a free Society of 1944 together with the Svedish Social Democratic Party programme of 1944, The 27 Points ('De 27 punkterna') is striking. The 'Keynesian interpretation' are rather an effect of the 'Left-keynesian' tradition, a selective Keynes-reading, originated in the 1950's, which on closer inspection more accurately are to be regarded as a kind of 'Beveridgianism'.

Lars Andersen,
 cand. mag. i Historie og Samfundsfag,
 Aalborg Universitet
 Borgergade 30, 2. th., 9000 Aalborg
 E-mail: lars-a@ofir.dk
 Tlf: 98 16 44 20